

Acest volum dedicat istoriei Rusiei și Uniunii Sovietice prezintă tendințe și evenimente importante, începând de la Rusia Kieveană și până la președinția lui Vladimir Putin, în secolul XXI.

Abordând direct subiecte controversate, această carte analizează aspecte precum impactul cuceririi mongole, paradoxurile lui Petru cel Mare, „îminența” Revoluției din 1917, teroarea stalinistă și încercările de reformă ale lui Gorbaciov. Această a noua ediție a fost actualizată pentru a include și subiecte privitoare la participarea Rusiei la războiul din Donbas, în estul Ucrainei, la rolul pe care Rusia l-a jucat în războiul civil din Siria, la ascensiunea opozantului Alexei Navalnîi, la numirea lui Vladimir Putin ca „președinte pe viață”. De asemenea, sunt prezentate relațiile recente ale Rusiei cu Statele Unite, cu Organizația Tratatului Atlanticului de Nord (NATO) și cu Uniunea Europeană, precum și tendințele sociale și culturale contemporane. Distingându-se prin concizie și completat atât cu sugestii de lecturi apărute în ultimul timp, volume care reprezintă cercetări noi asupra Rusiei, cât și cu un index actualizat, textul de față acoperă în mod echilibrat toate perioadele istoriei Rusiei și prezintă evoluțiile economice, sociale și culturale, precum și politica internă și externă a acestui stat.

Cartea poate fi de folos studenților, dar și cititorilor interesați de Rusia, concretizându-se într-un volum concis, unic, care analizează una dintre cele mai importante țări ale lumii.

Christopher J. Ward a obținut titlul de doctor în istorie la Universitatea Carolina de Nord, din Chapel Hill. El predă istoria Rusiei și istoria universală la Universitatea de Stat Clayton din Atlanta, Statele Unite ale Americii, și este autorul volumului *Brezhnev's Folly: The Building of BAM and Late Soviet Socialism*.

Regretatul **John M. Thompson** a absolvit Institutul Rus al Universității Columbia și a predat istorie la Universitatea Indiana, Statele Unite ale Americii, timp de șaptesprezece ani. A fost un distins profesor la Academia Forțelor Aeriene ale Statelor Unite și la Air War College.

Christopher J. Ward și John M. Thompson

RUSIA

O SCURTĂ ISTORIE

De la Rusia kieveană
până în prezent

Traducere de
Cristian Nica și Mihai Dan Pavelescu

Redactare: Ioana Bârzeanu
Tehnoredactare: Mariana Radu
Corectură: Bogdan Pavlusenco
Copertă: Faber Studio

Titlul original: **RUSIA. A Historical Introduction
from Kievan Rus' to the Present**

Copyright © 2021 Taylor & Francis
All Rights Reserved Authorised translation from the English language edition
published by Routledge, a member of the Taylor & Francis Group LLC.

© 2022 Toate drepturile asupra acestei ediții sunt rezervate
Editurii METEOR PRESS.

Contact:
Tel./Fax: 021.222.83.80
E-mail: editura@meteorpress.ro

Distribuție la:
Tel./Fax: 021.222.83.80
E-mail: carte@meteorpress.ro
www.meteorpress.ro

Descrierea CIP a Bibliotecii Naționale a României

Ward, Christopher

Rusia - o scurtă istorie : de la Rusia kieveană până în prezent / Christopher J.

Ward și John M. Thompson ; trad. de Cristian Nica și Mihai Dan Pavelescu.

- București : Meteor Press, 2022

Conține bibliografie

Index

ISBN 978-973-728-846-2

I. Thompson, John M.

II. Nica, Cristian (trad.)

III. Pavelescu, Mihai Dan (trad.)

Cuprins

Hărți	7
Mulțumiri	9
Prefață la ediția a IX-a	11
Prefață la prima ediție	13
1 Introducere: ISTORIA VECHE A RUSIEI ȘI RUSIA KIEVEANĂ	17
2 CRIZA RUSIEI KIEVENE ȘI STĂPÂNIREA MONGOLĂ, 1054-1462	41
3 ASCENSIUNEA MOSCOVEI, 1328-1533	62
4 IMPERIUL RUS ȘI VREMURILE TULBURI	84
5 FORMAREA SOCIETĂȚII IMPERIALE RUSE, 1613-1689	107
6 PETRU CEL MARE ȘI ENIGMA OCCIDENTALIZĂRII, 1689-1725	130
7 SCHIMBARE ȘI CONTINUITATE, 1725-1801	152
8 AUTOCRAȚIE, DISIDENTĂ ȘI FRĂMÂNTĂRI SOCIALE, 1801-1855	182
9 REFORMĂ, REACȚIUNE ȘI MODERNIZARE, 1855-1904	209
10 CONFLICTE, REVOLUȚIE ȘI RĂZBOI, 1904-1917	241
11 REVOLUȚIE, RĂZBOI CIVIL ȘI ÎNTEMEIEREA STATULUI SOVIETIC, 1917-1928	270

LIBRIS

We know
books

12	REVOLUȚIA LUI STALIN ȘI AL DOILEA RĂZBOI MONDIAL, 1928-1946	303
13	STABILITATE ȘI STAGNARE ÎN TIMPUL RĂZBOIULUI RECE, 1946-1984	337
14	PRĂBUȘIREA UNIUNII SOVIETICE, 1985-1991	385
15	RUSIA ÎNTR-O LUME POSTSOVIETICĂ, 1991-2000	417
16	RUSIA SUB PUTIN	450
	<i>Index</i>	493

1 Introducere

ISTORIA VECHE A RUSIEI ȘI RUSIA KIEVEANĂ

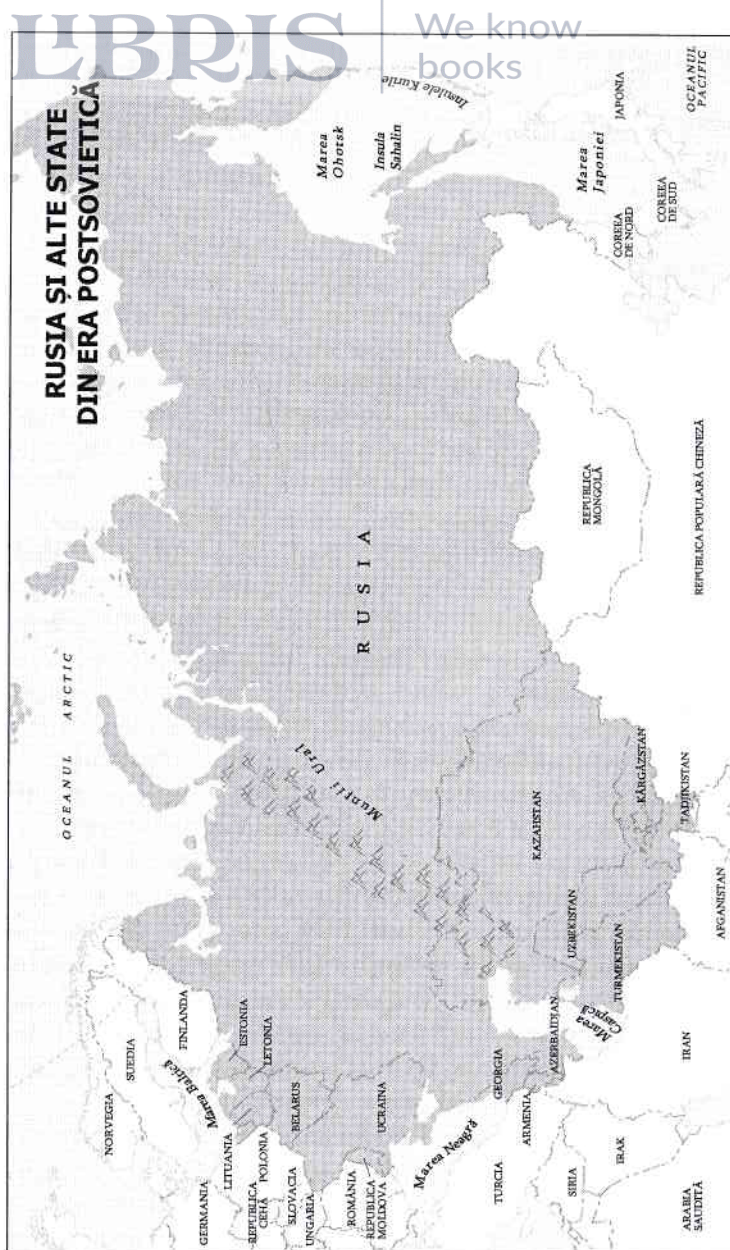
GEOGRAFIA RUSIEI

Este dificil de înțeles teritoriul vast al Rusiei de-a lungii sale istorii.¹ Pentru a înțelege imensitatea acestui spațiu, trebuie să fim conștienți de faptul că această regiune uriașă acoperea cândva o șesime din suprafața terestră a întregului Pământ, traversând Eurasia, de la Oceanul Pacific – în est – până la Marea Baltică (o extensie a Oceanului Atlantic) – în vest (vezi Harta 1.1).

Cu cei aproape zece mii de kilometri și unsprezece fusuri orare, de la est la vest, și aproape cinci mii de kilometri, de la nord la sud, având cea mai lungă zonă de coastă din lume (în mare parte de-a lungul Oceanului Arctic), teritoriul Rusiei, atât în trecut, cât și în prezent, conține toate tipurile de relief: deșerturi, plaje semitropicale, mări interioare, câmpii semiaride întinse, munți stâncoși, întinderi neîmpădurite în sud, cunoscute sub numele de stepă, păduri dese, râuri și fluvii lungi și tundra înconjurată de gheață din nordul îndepărtat.

Dimensiunea Rusiei creează provocări aparte pentru oamenii care trăiesc acolo. Cum poate fi gestionat un teritoriu atât de imens și cum poți extrage și utiliza în mod eficient bogățiile acestuia? Cum pot locuitorii Rusiei să păstreze legătura unii cu alții și să dezvolte un scop și un sentiment al identității comune? Cum poate statul să-și exercite puterea și să administreze un teritoriu atât de mare? Care ar trebui să fie echilibrul între controlul centralizat și luarea deciziilor la nivel local? Ar trebui să se dezvolte noi industrii acolo unde locuiește marea majoritate a populației, dar unde există resurse puține, sau acolo unde există cantități mari de materii prime, dar puțini locuitori?

În plus, marea întindere a Rusiei a avut consecințe strategice importante de-a lungul secolelor. În mod paradoxal, țara a fost greu de cucerit, dar și greu de apărat. Popoarele care au trăit aici, în diferite etape istorice, au înfruntat dușmani pe trei, patru și uneori chiar și pe cinci fronturi. Astfel, guvernele au fost nevoite să aloce o mare

Harta 1.1 Rusia și alte state din era postsovietică

parte din efortul și resursele lor pentru apărarea unor teritorii mari. Cu toate acestea, inamicii Rusiei au avut adesea probleme atunci când au încercat să invadeze și să ocupe țara. Deși mongolii au reușit să cucerească și să conducă o mare parte din ceea ce este acum Rusia, din anii 1200 până în anii 1400, polonezii, suedezii, turcii, francezii lui Napoleon și germanii, de două ori în secolul XX, au avut mai puțin noroc, învinși, în parte, de enormele distanțe care trebuiau parcurse.

Analizând influența mediului geografic al Rusiei asupra istoriei acesteia, constatăm faptul că poziționarea sa este la fel de importantă ca și întinderea sa. De exemplu, dacă ai locui în Washington, DC și, prin magie, ai fi brusc transportat într-un oraș rusesc, aflat la aceeași latitudine, unde crezi că ai ajunge? La Moscova? Nici vorbă. Ai rata Rusia, pentru că ea se află la latitudini similare cu cele din Canada și Alaska. Sankt Petersburg, de exemplu, se află puțin mai la nord decât orașul Juneau, din Alaska.

Această amplasare nordică pe suprafața pământului provoacă dificultăți recurente pentru cetățenii Rusiei. În multe zone, iernile sunt lungi și reci, iar sezonul agricol pentru obținerea hranei este scurt. În plus, o mare parte a pământului rusesc se află atât de aproape de extremitatea nordică, încât nu poate fi cultivat, iar să locuiești acolo este dificil. Prin urmare, Rusia nu a fost niciodată o țară bogată din punct de vedere agricol, în ciuda dimensiunilor sale uriașe.

Deși este situată în partea de nord a marii mase terestre eurasiatice, Rusia s-a extins, pe parcursul lungii sale istorii, spre sud, est și vest, astfel încât a acoperit cea mai mare parte a Asiei continentale, Orientului Mijlociu și Europei (vezi Harta 1.1). Drept urmare, regiunea s-a aflat întotdeauna la o răscruce de culturi și idei. Rusia a fost influențată de civilizațiile europeană, asiatică și islamică și a asimilat multe elemente din culturile lor. La rândul său, și din ce în ce mai mult în ultimele două secole, Rusia i-a influențat (și uneori i-a dominat) pe vecinii ei.

În particular, amplasarea centrală a Rusiei în Eurasia a contribuit puternic la amestecul său de culturi și valori existent astăzi și la rolul important pe care îl joacă în politica lumii contemporane. Chiar dacă este legată atât de Asia, cât și de Occident, societatea rusă a evoluat în moduri diferite și complexe. Ea nu trebuie caracterizată ca fiind o societate exotica, asiatică sau doar o extensie a civilizației occidentale.

Istoria Rusiei, unică în felul ei, a dat naștere unei societăți moderne, diferită de oricare alta. Ca atare, regiunea trebuie înțeleasă conform propriilor ei caracteristici.

Atât din cauza localizării ei nordice, cât și din cauza faptului că este situată departe de marile oceane, Rusia are o climă neprietenoasă în majoritatea regiunilor: verile sunt foarte calde și uscate, iernile sunt aspre și geroase, iar primăverile sunt caracterizate din plin de noroaie, care fac aproape imposibilă deplasarea pe drumurile care nu sunt asfaltate. Deoarece ploile vin în cea mai mare parte a timpului dinspre Europa, dinspre Oceanul Atlantic, acestea se diminuează pe măsură ce norii se deplasează peste regiunea de câmpie agricolă rusească, dinspre vest spre est. Unele dintre cele mai bune soluri primesc precipitații insuficiente, de aceea, aproape toată suprafața agricolă din Asia Centrală are nevoie de sisteme de irigare. Prin urmare, mai puțin de 15% din terenul Rusiei este folosit în agricultură, un alt aspect specific care limitează potențialul și puterea agricolă a țării.

În anumite privințe, Rusia a fost bine protejată, în special de coasta înghețată a Oceanului Arctic, la nord, și de unii dintre cei mai înalți munți din lume, la sud-est (vezi Harta 1.1). Cu toate acestea, de-a lungul granițelor sale din est, sud-vest și vest, Rusia nu este, practic, apărată de nicio barieră naturală, de aceea, în diferite momente ale istoriei sale, a fost vulnerabilă în fața invadatorilor veniți din aceste zone geografice.

Pe lângă acest lucru, zona centrală a Rusiei este reprezentată de o câmpie vastă, întreruptă doar de Munții Urali, care nu sunt foarte înalți și care nu ajung până la Marea Caspică. Impactul acestei câmpii asupra dezvoltării regiunii a fost unul cu două tăisuri. Pe de o parte, Rusia și ținuturile învecinate erau adesea vulnerabile în fața unui atac pe acest tip de relief, dar pe de altă parte, întinderea câmpiei a facilitat expansiunea statului rus și cucerirea popoarelor din jur. Putem să ne imaginăm cu ușurință călăreții, negustorii și armatele moderne care s-au desfășurat pe aceste întinderi plate.

Rușii, dar și celelalte popoare din regiune, au călătorit mult, atât pe apă, cât și pe uscat. Deși Imperiul Rus, în marea lui parte, era înconjurat de uscat și avea acces limitat la mare – țărmul arctic este, în majoritate, înghețat, iar Marea Baltică, Marea Neagră și Marea Japoniei din Asia de Est au ieșire la Oceanele Atlantic și Pacific doar prin strâmtori înguste – cea mai mare parte a Rusiei și a țărilor

învecinate se bucură de un sistem extins de fluvii și râuri interconectate, numite în înțelepciunea populară „drumurile care curg”. Până acum aproximativ o sută cincizeci de ani, atunci când au apărut căile ferate, și, mai recent, până la apariția autovehiculelor și a avioanelor, rușii și celelalte popoare se deplasau des cu ambarcațiunile de-a lungul râurilor, care curg, în general, în direcția nord-sud sau sud-nord, sau de-a lungul afluenților, care se intersectează pe o axă est-vest. Așadar, primii locuitori, folosind rutele fluviale, au călătorit și au făcut comerț cu europenii și vikingii, la nord-vest, cu creștinii greci și bizantini, la sud-vest, și cu negustorii și meșteșugarii din Asia, la sud. Mai târziu, expansiunea Imperiului Rus spre Siberia, condusă de vânătorii de blănuri și comercianți, a fost realizată, în principal, tot pe cursurile de apă. Chiar și în timpurile moderne, transportul fluvial joacă un rol important în deplasarea mărfurilor și a persoanelor în întreaga regiune (a se vedea Figura 1.1).

Rusia posedă resurse naturale bogate, dar exploatarea acestor bogății, cum ar fi petrolul, gazele naturale și alte minerale care se găsesc din abundență, a început abia recent. În cea mai mare parte a istoriei lor, popoarele Rusiei au fost destul de sărace și s-au luptat să supraviețuiască și să-și îmbunătățească pe cât posibil condițiile de viață, contribuind, în același timp, cu resurse limitate, la apărarea pe care statul o organiza împotriva dușmanilor periodici. Din păcate, dat fiind faptul că au fost nevoiți să susțină statul și armata, oamenii trăiau într-o sărăcie cruntă. Doar în a doua jumătate a secolului XX s-au înregistrat progrese semnificative în creșterea calității vieții.

POPOARELE RUSIEI ȘI FOSTA UNIUNE SOVIETICĂ

Cel mai uimitor lucru legat de populația statelor Rusiei și de ținuturile pe care Rusia le controla cândva este acela că existau aproximativ 125 de grupuri etnice, peste 20 dintre acestea având mai mult de un milion de oameni. O mare varietate de religii și culturi coexistă între granițele Rusiei și ale statelor vecine. Popoarele evreiești vorbeau în general limba rusă, însă ele s-au amestecat cu restul populației din întreaga Rusie europeană (statele moderne Rusia, Ucraina și Belarus). În secolul XX, grupurile non-etnice rusești au dezvoltat un sentiment de identitate etnică și aspirații naționaliste tot mai mari, fapt care a dus la crearea presiunilor ce au contribuit la

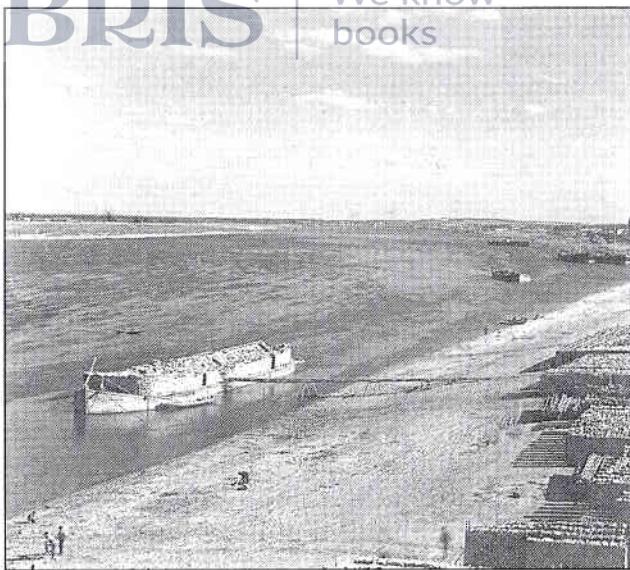

Figura 1.1 Trafic cu barje, în anii 1890, pe fluviul Volga, una dintre arterele comerciale importante încă din cele mai vechi timpuri
(Prin amabilitatea Bibliotecii Congresului American LC-DIG-prok-02445)

prăbușirea Uniunii Sovietice (cunoscută și sub numele de URSS²) și la nașterea a cincisprezece state³ postsovietice, inclusiv Rusia de astăzi.

Din cei aproximativ 146 de milioane de locuitori care trăiesc astăzi în Federația Rusă, rușii⁴ alcătuiesc cel mai mare grup etnic, reprezentând aproximativ optzeci și unu la sută din populația Rusiei. Sunt urmași de tătari (un popor etnic turc, care vorbește limba tătară și trăiește în mare parte în Tatarstan, o republică situată în Rusia europeană), ucraineni și bașkiri, care sunt și ei turci și care locuiesc mai ales în Rusia europeană. Factorii geografici și demografici și-au pus amprenta asupra dezvoltării societății ruse. Cu toate acestea, trebuie să luăm în considerare un lucru. Istoria este făcută de indivizii care aparțin unei societăți; aceștia interacționează atât între ei, cât și cu vecinii lor. De aceea, am simplifica foarte mult dacă am concluziona faptul că instituțiile rusești, precum un stat autoritar centralizat, și valorile tradiționale rusești, precum preocuparea pentru grup și nu

pentru individ, au fost, în primul rând, rezultatul condițiilor dure ale mediului înconjurător din regiune.

FORMAREA RUSIEI KIEVENE

Rusia Kieveană a apărut la sfârșitul anilor 800 sau începutul anilor 900. Centrată, pentru puțin timp, pe orașul Novgorod, în nordul Rusiei de azi, și apoi timp de câteva sute de ani pe orașul Kiev, de pe fluviul Nipru, în ceea ce este azi Ucraina, Rusia Kieveană a fost o confederație, a cărei origine rămâne neclară.

La sfârșitul anilor 700 și 800, negustorii și războinicii cunoscuți sub numele de „rus” (de unde numele „Rusia”) desfășurau activități comerciale în nordul Rusiei și de-a lungul fluviului Volga. Cel mai probabil, rușii erau vikingi suedezi, dar s-au amestecat și au interacționat cu grupuri locale de finlandezi, baltici, bulgari și slavi. Ei căutau argintul și mărfurile de lux din est, pentru care ofereau la schimb blănuri și chiar sclavi. În anul 860, o expediție a rușilor a ajuns până la Constantinopol, dar contactele regulate cu civilizația greacă bizantină de aici s-a dezvoltat mai târziu.

Cea mai detaliată sursă istorică, *Cronica vremurilor trecute*, scrisă de călugării din secolul al XI-lea, relatează faptul că triburile slave, care în anii 800 erau dezbinat, au chemat un vareg (termen sub care erau cunoscuți vikingii suedezi) pe nume Rurik și pe cei doi frați ai lui

Figura 1.2 Cerb de aur scitic
(Dr. Daniel Wood)

să vină să preia conducerea triburilor. Dar această cronică a fost scrisă câteva sute de ani mai târziu, parțial cu scopul de a legitima pretențiile la tron ale presupușilor descendenți ai lui Rurik, prin urmare credibilitatea sursei este pusă sub semnul întrebării. În plus, un număr tot mai mare de dovezi arheologice și de altă natură sugerează că rolul varegilor în Rusia a fost mult mai complex decât imaginea prezentată în *Cronica vremurilor trecute*.

Negustori care străbăteau distanțe lungi, varegii cunoșteau bine rutele comerciale ce porneau din Scandinavia și se îndreptau spre est și spre capitala bizantină de la Constantinopol, rute care treceau prin Rusia și Ucraina de astăzi și care traversau mai întâi râul Nipru și apoi Marea Neagră. Așadar, varegii, chiar dacă ocazional jefuiau și cucureau, așa cum au făcut în Europa de Vest puțin mai târziu, au pătruns în regiune mai întâi ca negustori și mercenari. Prin urmare, putem presupune că, în această calitate, ei au conlucrat îndeaproape cu liderii slavi locali pentru a impune ordinea și siguranța, pentru a proteja rutele comerciale și pentru a încuraja strângerea periodică a tributului plătit de țărani conducătorilor comerciali și militari ai orașelor din zonă. Deși, de-a lungul timpului, slavii și varegii s-au confruntat deseori, ultimii încercând uneori să controleze politic popoarele slave, varegii și liderii locali au cooperat, probabil, destul de des în urmărirea obiectivelor comune. Cea mai rezonabilă concluzie pe care o putem trage este aceea că varegii au conlucrat cu căpeteniile slave pentru a crea o confederație de state locale, cunoscută sub numele de Rusia Kieveană.

Această primă civilizație este importantă pentru înțelegerea culturii ruse din mai multe motive. În Rusia Kieveană s-au pus bazele culturii și religiei ruse. Rusia Kieveană a introdus, de asemenea, idei politice esențiale și de durată, precum și instituții sociale. În cele din urmă, ea a fost cea care a creat tradiția regiunii, ca forță în relațiile internaționale și ca legătură între Europa și Asia.

CUM TRĂIAU POPOARELE RUSIEI KIEVENE?

Rusia Kieveană a durat de la sfârșitul anilor 800 până la începutul anilor 1200. În perioada ei cea mai extinsă, teritoriul confederației kievene era lung și îngust. În secolul al XI-lea, acesta se întindea pe mii de kilometri, de la Marea Baltică, în nord, până la Marea Neagră, în sud, adică pe o fâșie de teritoriu cu o lățime variabilă, atât la est, cât și la vest

de axa sa principală – fluviul Nipru (vezi Harta 1.2). O estimare generală avansa o cifră de aproximativ șapte sau opt milioane de locuitori, dintre care mai puțin de un milion de oameni trăiau în orașe și centre urbane. Cele mai mari orașe, cum ar fi Kievul, aveau probabil zeci de mii de locuitori, dar în cele peste două sute de centre fortificate cunoscute, populația nu depășea, în majoritatea cazurilor, cinci mii de oameni.

Peste optzeci și cinci la sută dintre locuitori erau agricultori, vânători, apicultori și păstori. Cea mai mare parte a agriculturii se practica la scară mică și cu unelte rudimentare, cum ar fi plugurile de lemn, chiar dacă au fost descoperite și câteva pluguri de fier. Produsele obținute constituiau, în mare parte, hrana oamenilor. Un mic procent din recoltă era predat sau confiscat, ca tribut sau taxe, de către liderii politici și militari, care conduceau inițial clanuri sau triburi, iar mai târziu orașe din Rusia Kieveană. Pe lângă recoltele obținute, necesare hrănirii soldaților și orășenilor, mărfurile constau și în blănuri, miere, piei, ceară, toate acestea făcând obiectul comerțului cu străinii, în primul rând cu cei din Imperiul Bizantin. În urma campaniilor militare frecvente de strângere a tributului și a războaielor dese cu popoarele din jur, prizonierii luați erau adesea vânduți ca sclavi, ei reprezentând o marfă convenabilă deoarece puteau merge pe jos până la locul de vânzare.

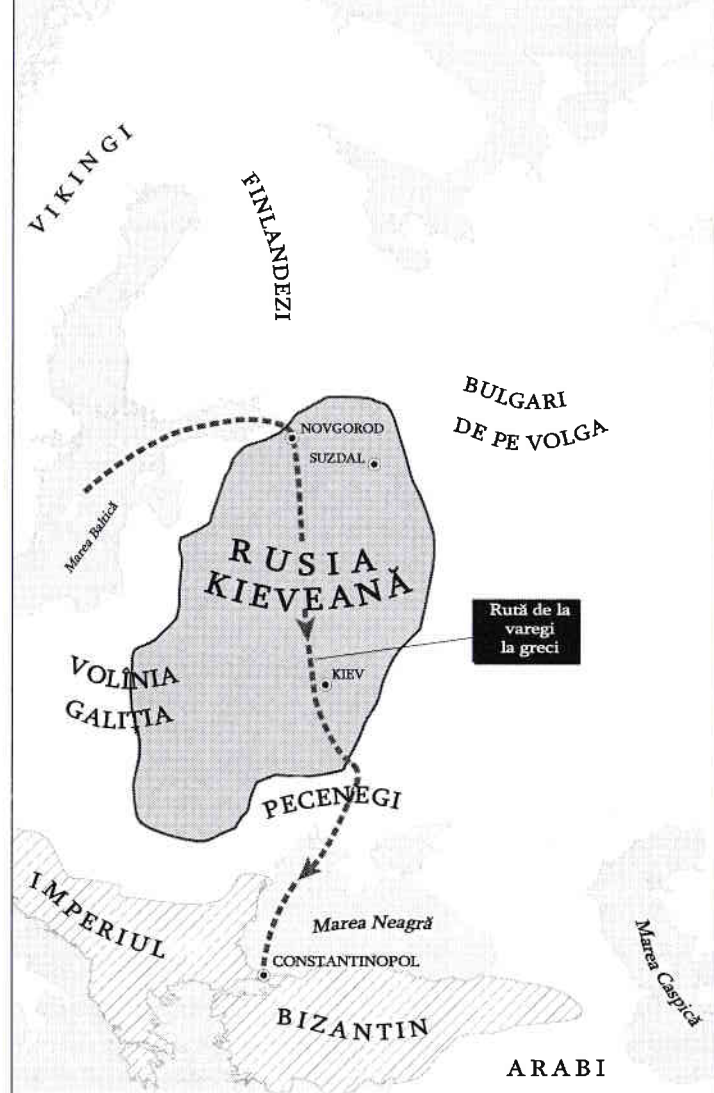
Pentru că sătenii care executau muncă individuală, sau chiar familiile de săteni, de tipul celor care au existat mai târziu, nu dispuneau de suficientă forță de muncă necesară în agricultură, în condițiile dificile și cu metodele precare din acele vremuri, majoritatea țăranilor din Rusia Kieveană s-au unit în obști. O obște sătească, numită în rusă *obșcina*, era de obicei formată din mai multe familii extinse, deși se pare că unele obști includeau și persoane care nu erau rude apropiate. Cei care făceau parte atât din fermele colective, cât și din *obșcina* participau în comun cu forța de muncă și uneltele pentru a duce la bun sfârșit sarcini agricole grele. Nu împărțeau doar munca pământului, ci și produsul acestei munci. De-a lungul istoriei lor, aceste instituții, dominate de bătrâni patriarhali, au reprezentat responsabilitatea comună pentru strângerea dărilor și pentru recrutări militare, încurajând, totodată, atitudinile de egalitarism și colectivism, care au influențat societatea.

În ceea ce privește feudalismul, această perioadă a stârnit controverse istoriografice legate de Rusia Kieveană, de aceea este util să menționăm câteva aspecte ale societății Rusiei Kievene care au avut

LBRIS

We know
books

RUSIA KIEVEANĂ, ÎN JURUL ANULUI 1100

Harta 1.2 Rusia Kieveană, în jurul anului 1100

un impact asupra perioadelor ce au urmat. În primul rând, sistemul de taxe (și, ulterior, dările) a dus la instituirea unor obligații continue din partea țăranilor față de diferitele tipuri de stăpâni: sociali, religioși și politici. Dacă în perioada Rusiei Kievene, aceste obligații nu luau, de obicei, forma unor munci fizice și nici nu erau legate de proprietatea asupra pământului (*obșcinele* dețineau, în general, propriul pământ), mai târziu ele s-au concretizat sub forma prestării unor servicii în slujba unui anumit stăpân în schimbul drepturilor de folosință asupra pământului. Astfel, în Rusia Kieveană s-a dezvoltat un model de obligații care, în secolele următoare și în diverse condiții economice și politice, a dus la transformarea țăranilor liberi în iobagi.

În al doilea rând, în Rusia Kieveană conceptul de slujire era asemănător relației dintre domn și vasal, existentă în Europa de Vest. În special, locuitorii Kievului care luau parte la lupte, și care ulterior au ajuns să fie cunoscuți drept boieri, se aflau în slujba unor conducători, deși termenii și îndatoririle unui astfel de serviciu sunt destul de neclare. Această idee de a sluji pe cineva a reapărut, ulterior, ca principiu major în momentul dezvoltării statului moscovit, cunoscut în mod obișnuit sub numele de Cnezatul Moscovei sau Marele Cnezat al Moscovei.

În al treilea rând, ideea de reciprocitate, ingredientul-cheie al feudalismului european, a lipsit în mare măsură societății kievene. În relația europeană dintre suveran și vasal, suveranul avea responsabilități bine definite față de vasalii subordonați; iar vasalii, în schimb, aveau obligații față de suveran. Unii cercetători au susținut că acest tip de relație contractuală, de responsabilitate reciprocă, reprezintă elementul crucial în dezvoltarea guvernării reprezentative și a drepturilor civile existente în civilizația occidentală. Indiferent dacă aceștia au sau nu dreptate, cu greu se poate spune că în Rusia Kieveană a existat un astfel de principiu, al obligațiilor reciproce, iar acest lucru este posibil să fi contribuit mai târziu la ușurința cu care țările Imperiului Rus și-au impus autoritatea nelimitată asupra poporului întreg, nobili și țărani deopotrivă.

De asemenea, istoricii nu s-au pus de acord dacă în economia Rusiei Kievene rolul predominant l-a jucat agricultura sau comerțul. Răspunsul cel mai probabil este acela că, deși majoritatea oamenilor se ocupau de cultivarea pământului, producând bunuri agricole și forestiere, negoțul și activitățile comerciale au jucat și ele un rol important, mai ales în viața orașelor. Amplasarea acestora a favorizat populația Rusiei Kievene.